

עמנו

ראשד חוסיין: „אוהל מס' 50. צד שמאל. זה עולמי...“

מחמוד דרוויש: „דוֹ-שיח עם חייל החולם על חבצלת לבנה...“

סמיח אל־קאסם: „צל באבי־אר נקרא אצלנו דיר־יאסין...“

האם המשוררים הערביים בישראל הם משוררים ישראליים?

א. אוהל מס' 50

במשך קרוב לשלושים שנה התכחו במוֹת־הסיפור בארץ לקיומה של שירה ערבית־ישראלית. אגודת הסופרים עשתה כל שביכולתה כדי להתעלם מהשיגיה של שירה זו. עד מלחמת ששת־הימים התעלמה גם הביקורת בארצות־ערב מקיום שירה ערבית־ישראלית. ולעיתים קרובות הוצגו משוררים אלה כ„בוגדים בעניין הערבי.“ מהי השירה הערבית־ישראלית, ובמה היא שונה משירה־ערבית בארצות־ערב?

היא ז'אנר של שירה, שמחבריה עברו את כוֹר־ההיתוך של החברה הישראלית ומערכת החינוך שלה. משוררים התגייסו בין רגשותיהם הלאומיים ובין המציאות שבה הם חיים.

ראשון למשוררים אלה היה ראשד חוסיין, בן כפר מוסמוס במשולש. שחיבר שירים בערבית. ולעיתים בעברית. שירתו עסקה ברובה בוגדתי־מצב של האזכר לסיה הערבית במדינה בשנות ה־50, ובראשית שנות ה־60. שיריו הם כבחינת מיטוי חברתי של התהווה, שבו היו באתה תקופה בני־המעוטים.

בשיר לאשה האנאלפבית מעלה ראשד חוסיין את הרמו הראשוני לתהליך שיחרור האשה הערבית, המתרחש בשנים האחרונות בארץ. והוא כותב:

„אני סתם אשה אוריינטלית. / אני לא יודעת לקרוא ולכתוב. / לכן, אוהבי, כשנסעת ללמוד / לא כתבתי לך מיכתב־האהבה...“

בשיר אחר שלו, חסן והחמוד, דן חוסיין בבערות מחד, ובשורשיות מאידך, של הפלח הערבי:

„חסן היה איכר פשוט. / הוא לא ידע לכתוב במח־ברת. / אך בעזרת חמורו ידע לכתוב / על פני אדמתו שורות של חיטה / כמותן לא יכתבו גם מומחי הלשונות...“

ראשד חוסיין היה הראשון שאור עזו והחל מתאר בשיריו את בעיית־הפליטים הערביים, כפי שעשה בשירו אוהל מיספר החמישים:

„...אוהל מיספר חמישים, צד שמאל, זה עולמי, / ואיתי גרים בו זכרונותי: / מהם ירודים כעיני אבי, / מהם כעיני אשה בוכה, / מהם בצבע חלב ואהבה / ושני פתחים לו לאוהל מיספר חמישים: / האחד מוליך אל חברו חרוש־המצח / הנפוצים כעננים שנית רוקנו מכל מימיהם. / הפתח השני הוא קרע ביריעה הפונה לשמים / בהם מפוזרים הכוכים כמו פליטים, / וערומים אף הם כפליטים...“

(שירי חוסיין תורגמו לעברית על־ידו ונתן וך).

למרות היותו מבשרו של ז'אנר שירי חדש, לא נחסך הבו ממנו. בארץ ובעולם הערבי, במישוש של משוררים ערביים, שנערך במוסקבה בסוף שנות ה־50, העליבוהו קשות, והטיחו בו כי הוא „משתח־פעולה עם היהודים.“ חוסיין תירגם לערבית את שירת ח'ן ביאליק, של־מרבית האירוניה השפיעה על שירת המשוררים הערביים בישראל יותר מכפי שהיא משפיעה כיום על המשוררים הערביים.

בראשית שנות ה־60 עלה דור משוררים צעיר ותוקפני יותר, שקיבל את ביטחונו מתוך הכרת־יתר את החברה הישראלית. בין משוררים אלה בולטים מחמוד דרוויש וסמיח אל־קאסם.

ב. „השושנה והשמש“

מחמוד דרוויש העמיד בשירתו תכנים מוגדרים לשירה ערבית־ישראלית. תכנים אלה מוגדרים במאמר אוטוביוגרפי־מגמתי בכותרת השושנה והשמש, שדרוויש פירסם כשתיים לאחר מלחמת ששת־הימים.

במאמר מתאר דרוויש, בין השאר, את התוויה התזווייה

של קיומו בארץ: „...הייתי תלמיד כיתה ח' כשהגמו עשר שנות קיום מדינת־ישראל. במיסגרת החגיגות אורגנו בכפרים הערבים פסטיבלים, בהשתתפות תלמידי בתי־הספר. מנהל ביה־הספר ביקשני להשתתף בכינוס שנערך בדיר־אל־אסד. או, לראשונה בחיי, ניצבתי לפני המיקרופון, רופו, במכנסים קצרים, וקראתי את שירי אחי אל־עברי (אחי העברי). היתה זו קריאתו של ילד ערבי לילד יהודי: כבה ונשחק יחד מתחת לשמש זו, שיש לה צבע אחד, בין אם היא זורחת בכפר ערבי או מעל לקיבוץ יהודי. בשיר זה שפכתי לבי בפני הילד היהודי, וסיפרתי לו מה שיש לו ואין לי...“

למחרת הוזמנתי אל המושל הצבאי. אם זיכרוני אינו מטעה, קראו לו דוב. הוא איים עלי, קילל. עמדתי נבוכ, ולא ידעתי מה להשיב לו. כשיצאתי מלישכתו בכיתי בכי

זכות הזעקה

מר, משום שהוא התרה בי: אם תמשיך לכתוב שירים כאלה, לא ניתן לאבך לעבוד במחצבה...“

במקום אחר במאמרו מתאר דרוויש מורה יהודיה, שושנה, שתרמה לבסיסו התרבותי, בביה־הספר התיכון: „...לימדה אותי להבין את התנ"ך כיצירה ספרותית; היא לימדה אותי לקרוא את ביאליק, לא בהתלהבות לשייכותו הפוליטית, אלא ללהט הפיוטי האצור בו. היא לא ניסתה להחדיר בתוכנו את רעלי תכנית־הלימודים הרשמית, ש־מגמתה להביא אותנו לידי התנכרות למורשת שלנו...“

בין שני קטבים אלה נעה שירת מחמוד דרוויש ודאר. בשירו תעודת זהות הוא כותב:

„...על כן! / רשום בראש העמוד הראשון / איני שונא אנשים / ואיני חומס איש / אולם אני /

ברעבונ / נושך בבשר מנשלי, / היותר מרעבונ / ומכעסי...“

דרוויש, שהיה פליט בילדותו, כואב ומתאר את כאב הפליטים, בשירים רבים כמו שיר נאיבי אודות הצלב האדום:

„...שללו ממני את נדנודות ילדותי / לשו בכוך את לחמי / ואת עפעפי באבק. / לקחו ממני את סוס העץ / והפכו אותי לנושא עול אבי...“

בשיר בנות טרויה מציג דרוויש הצגה אמנותית יותר של מצבו:

„שלום לכם לילות הטוהר / הוי חומות טרויה. / נטשנו את מחבואינו / למישהו חתונת כובשינו / לרקוד מעל לראשי גברי טרויה. / שביות אנו, במוֹ-לינו נעניק להם, / כל אימת שירצו. / כי חוקים המה / נשתטח במישכבי הורגי גיבורי טרויה. / שלום, לילות הטוהר והחלום / שלום, זכר אהובינו / מהיום שביות אנו, / משרידי טרויה.“

במקביל לשירת דרוויש, עלה ערכו של סמיח אל־קאסם, ששירתו משוכללת יותר ומודעת להיסטוריה היהודית. הוא מכיר אותה, ובא אליה בתבועות, כמו בשיר המוקדש לייבוטושנקו:

„...ידידי, אתה השר בארץ גבורות / והאני נגלה לעצמי כיהודי. / אני דרייפוס, / הנושא עמו קללה. / אני זה שירקו בפניו, / אני השנוא, נדקר במעמקי נפשי, / על, באבי־ארי נקרא אצלנו — דיר־יאסין / על, באבי־ארי נקרא אצלנו — כפ־קאסם... ואצלנו כאצלכם / יגון, כעס ודמעות! / ובלבנו, ידידי, / פור־חות היקוות — למרות הקוצים — בכל הדרכים...“

ג. „חייל החולם על חבצלת לבנה“

מלחמת ששת־הימים מילאה את העמים הערביים ברגשי אכזבה, שנבעו מתבוסתם. תחושת דיכוי העלתה את קרנה של השירה הערבית בישראל הערבי. העטירו עליה שבחים בארצות־ערב תקדים. היא פורסמה במהדורות רבות, ונאומים ושידורי־רדיו, והוגדרה כ„דוגמה המתגברת על בעיותיה החיצוניות.“

את השירה הערבית בישראל ליישראליים, אלא הסוטר רסאן כנר, בבכירות ספר בכותרת ספרות ההתחברות שבו נתן הכשר לשירה זו. מבקר כתבו עליה שהיא הומנית, המוקד וצל הלכ־הירוח הפרימיטיביים

על־מנת להבין את עליית ישראל בעולם הערבי, יצא התיסכול ששררה שם לאחוז לביטוייה העמוק ביותר בשיר של ניואר קבאני, משורר

„...אם תפסדנו את הנכנסנו למלחמה / בנישור בהתרברבות שמעולם לא נסנו למלחמה / בהגיון לים, חשובים כקליפת־העץ ושחוקים כסלילות הנעל־באחירה תרבותית

מישראל כצרי לנשמה הכבושה, שכתב קבאני „...משוררי האדמה ר לומדים, / אנו המשורר להיסטוריה ולתוגת האב תהא / צורת סכין! / מכס נלמד כיצד לשיר רגליו יפסע הקבב, אלא שמילח